

הקדושה, אלא רק פסול ב'תורת הקרבה' שלו, לכן אין חל פסול זה כשקדם לחלות קדושת הקרבן. ומזה הוציא שכל שאין הדיחוי נוגע לקדושת קרבן – אף מחיים יש דיחוי.

[וע' גם בספר אבן האזל מעה"ק טו, ד. ולפי סברה זו יש להוכיח ששעיר המשתלח יש בו תורת 'קרבן' (כמו שמובא בשם הגר"ח), שהרי משמע בגמרא (ביומא סד) שמחלוקת רב ורבי יוחנן אמורה גם בשעיר המשתלח, וכן מפורש בתוס' ישנים שם – ואם לא היה בו תורת קרבן, הלא אין ענין דיחוי בשעיר המשתלח שייך לדין דיחוי בבע"ח בשאר קרבנות שכל ענינו הוא פסול בתורת הקרבה כאמור. וע' משל"מ סופ"י מהלכות טומאת צרעת].

ונראה מכל לשונות הגמרא והמפרשים, שדין הוא שבבעל-חיים לא חל פסול 'דיחוי', שאין חלים על דבר חי אלא פסולים הבאים מחמת מום או מחמת עבירה ולא פסול טומאה וכדו', והוא הדין פסול 'דיחוי' לא חל לדעה אחת בבע"ח. 'ואף שאין לנו לעניות דעתנו הסבר מספיק לקרב הדברים אל השכל, אבל כל המעיין בצדק יראה שאי אפשר להוציא כל לשונות חז"ל מפשוטן...' (האריך בכל זה בשבט הלוי ח"ו קונטרס הקדשים ח,ה. וע"ע דבר שמואל פסחים צח).

'חציה עולה וחציה מעשר... חציה תמורה וחציה מעשר מאי'. לפרש"י והרמב"ם (תמורה ג,ג) מדובר שאין לפניו בהמת קדש אבל יש לו בביתו, הלכך יש בתמורה זו גריעותא, ואילו אמר 'חציה עולה וחציה תמורה' – חלה העולה ולא התמורה, אבל כשאומר 'חציה תמורה וחציה מעשר' הואיל ויש גם גריעותא בהקדשת מעשר, נסתפקו מהם עדיף (עפ"י לחם משנה שם).

ולראב"ד, באמירת 'חציה מעשר' יש חסרון מפני שאין מעשר לחצאין, ובתמורה – מפני שאין אדם מתכוין לאיסור, הלכך העולה עדיפה משניהם לחול.

ולפרוש הר"י בתוס' מדובר כשמגנה בהמותיו תחת השבט ואמר משיצא העשירי יהא חציו עולה וחציו מעשר. וספק הגמרא מדובר כשהיתה שם בהמת עולה וכשיצא העשירי אמר חציו תמורת עולה זו וחציו מעשר (עחז"א בכורות כו, יב).

והוסיפו התוס' לפרש שמדובר כשהקדיש לעולה או לתמורה עם יציאת מיעוטו מן הדיר, שעדיין לא חל המעשר, אבל מקדיש ביציאת רובו – דברי הרב שומעין והרי כולו מעשר. [ובחזון איש (שם) צדד לומר שאפילו ביציאת רובו חלים דבריו מפני שלא ביטל המצוה מכל וכל אלא עשה שינוי במנין, שאם זה עולה יהא האחד-עשר עשירי – אלא אם כן אין לו בדיר בהמות נוספות שאז אכן הוא כמקדיש בהמת בכור עם יציאת רובה שאין דבריו חלים. 'וצ"ע'. וכן צדד בספר מקדש דוד (קו"א ב, בסוף סק"ג) מטעם אחר].

דף כז

'תחת משכחת לה לישנא דאיתפוס ולישנא דאחולי... והלכך גבי קדשי מזבח דעבדין תמורה לישנא דאתפוס הוא, גבי קדשי בדיק הבית דלא עבדין תמורה לישנא דאחולי הוא'. השפת-אמת העיר למה לי תוספת זו, והלא כיון שמשמע בשני אופנים אם כן תלוי הדבר בכוננו, אם נתכוין לתמורה או לחילול. ונראה לכאורה (כעין שכתבו התוס' בכ"מ בכגון זה) שאמר כפי מה שיפרשו חכמים את לשונו, ולא היתה לו דעה מסוימת לתמורה או לחילול דוקא.

וכן נראה סתמא דמלתא, שהרי אמרו בסמוך שאם היו לפניו תמימות ובעלת מום ואמר לשון סתמית, אעפ"י שבתמימות ודאי נתכוין להמיר, הבע"מ נתכוין לחלל, דלא שביק איניש התרא ועביד איסורא. ולכאורה אין מובן הלא ראינו שעובר וממיר ולא אכפת לו באיסור, אך הבאור שרצונו אינו אלא שהאחרת תיקדש תחת זו, וכל שיכול למלא רצונו בהתר כן עדיף לו,

אעפ"י שאדם זה אינו נמנע מעשיית איסור. ועתה אם נאמר שיש לו כוונה דווקאית בתמורה ולא בחילול, הלא ראינו שלא אכפת לו לעבור ולהמיר ומדוע שלא נתכוין לעשות כן גם בבע"מ – אלא משמע שאין לו ענין בתמורה דוקא אלא בהעברת הקדושה, הלכך תמימה שא"ל לו אלא בהמרה – ממיר, ובע"מ שאפשר – מחלל.

היו לפניו שתי בהמות של קודש ואחת מהן בעלת מום ושתי בהמות של חולין ואחת מהן בעלת מום... ואת"ל כל היכא דאיכא היתירא לא עביד איסורא ולאחולי הוא ולא לקי' – אעפ"י שבכל אופן יש כאן איסור בכך שמחלל על בעלת מום והלא המקדיש בעל מום עובר בלאו (כדלעיל ו:). – נראה שגם כשמתפיס בתמורה על בעלת מום עובר משום לאו זה, הלכך באיסור זה עובר בכל אופן, ואינו חפץ באיסור נוסף של המרה.

ובמנחת חינוך (רפה) נקט שבתמורה אין איסור משום הקדשת בעל מום [לפי שניתקו הכתוב ללאו ד'לא ימירנו'] ולכך נתקשה כאן, ואפשר שמדובר שהיה שוגג באיסור זה (עפ"י חזון איש לא, ג). יש מי שכתב לתרץ שבאופן של חילול, כל שלא חילל על בהמה כדי להקריבה אלא שתהא קדושה לדמיה, אינו עובר בלאו זה, שהרי לא קלקל במעשהו כלום כיון שגם הראשונה היתה עומדת להיפדות ועתה השניה עומדת לכך (עפ"י אבי עזרי איסור"מ א, ב. וכיו"ב יש באור שמח תמורה ב. וע' גם בית ישי קכו, א).

יצא לחולין דבר תורה וצריך לעשות דמים מדבריהם. וריש לקיש אמר: אף צריך לעשות לו דמים דבר תורה. מדברי רש"י בב"מ (נז). מבואר [דלא כפרוש התוס' בסוגיתנו] שיצא לחולין אפילו אינם שוים אלא שסובר ריש לקיש שכיון שכתוב ערכך – משמע בשוויו. יש לבאר דין זה; מנין לחלק ולומר שההקדש יוצא לחולין בפחות משוויו ואעפ"כ צריך להוסיף דמים, הלא כיון שיש לו רשות לפדות אף בפחות, מה מצריכו לשלם.

ונראה שרשות ההקדש, מלבד היותה רשות גבוהה [שמצד זה נובעים דיני הקדושה וחיוב מעילה], יש בה בעלות של כלל ישראל, שלא גרע מבית הכנסת המשותף לציבור. הלכך אעפ"י שלענין חילול הקדושה די בפרוטה, אבל משום רשות השותפות של הציבור, צריך להוסיף עד שוויו (עפ"י אמת ליעקב).

(ע"ב) 'אונאה אין להם ביטול מקח יש להם...'. יש להבין מה טעם לומר 'ביטול מקח אין להם', הלא נראה לכאורה שאף בלא פרשת אונאה בתורה היה המקח בטל כשנתאנה ביותר משתות משום 'מקח טעות', שהרי זה כנמצא מום במקח שעל דעת כן לא לקח או לא מכר. ואם כן מדוע אין ביטול מקח לאותם דברים שנתמעטו בפרשת אונאה. ואפילו ננקוט 'הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה מחולל, אעפ"י כ' באופן שטעה דין הוא שיהא החילול בטל?

ויש להוכיח מכאן שלולא שהזירה תורה על אונאה היה המקח קיים גם ביתר משתות, כי לעולם השומא אינו דבר המוכרע, והרי הצדדים נכנסו לטעות כזו. אלא בכך שהזירה תורה על אונאה קבעו חכמים אימתי ראוי לבטל כל המקח ואימתי קנה ומחזיר אונאה. לפיכך אותם דברים שנתמעטו בפרשה יתכן ונתמעטו גם מדין ביטול מקח. וכן משמע מדברי הסמ"ע ומדברי רבנו בצלאל אשכנזי בשטמ"ק ב"מ נו (עפ"י חזון איש לד, ג. וכע"ז כתב בספר יהגה האריה ב"מ שם. וע"ע כמובא ביוס"ד שם ג).

עוד בגדר מיעוט אונאה בעבדים קרקעות ושטרות – ע' קהלות יעקב בכורות יא.

דרבי יונה סבר כי אמר שמואל דיעבד אבל לכתחלה לא אמר, ורבי ירמיה סבר אפילו לכתחלה. כבר בארו רש"י ותוס' שאין הכוונה 'לכתחילה' ממש, אלא שעשה באופן של 'לכתחילה' לפי דעתו, שסבר

שהם שוים וחילול זה בזה. ושמואל דיבר כגון שידע ונתכוין לחללו על פחות מדמיו, שאז מחולל ואין צריך להשלים אלא מדרבנן. [ויש שהגיהו בלשון התוס' בב"מ, שבאופן זה אין צריך להשלים כלל. וכן משמע מכמה מהראשונים].

וכל זה בזמן הבית, אבל בזמן הזה שאין הפסד להקדש – מותר אף לכתחילה (ערכין כט. רמב"ם ערכין ח, י"ע) והקלו בזמן הזה כדי שלא יבואו לידי תקלה, להנות מן ההקדש (תשב"ץ ח"ב קנא).

וכן במעשר שני, כתבו הפוסקים (כ"כ התוס' בכמה מקומות – ע' ר"ה לא ד"ה וביקש. וע' בחדושי הר"ן לעיל נג. ד"ה וניתי איסור; יו"ד רצד, 1) שאינו חמור מן ההקדש, ולכך מחללים שוה מנה על שוה פרוטה, ואף לכתחילה – בזמן הזה (וע"ע בהגר"א יו"ד רצד; אבי עזרי מכירה יג, א).

ומה שנוהגים רבים לחלל מטבע הקדושה בקדושת מעשר שני על פרוטה ממתבע אחר, ע' בספר מנחת שלמה להגרש"ז אורבך זצ"ל (סו) שהאריך ליישב המנהג [שמקורו בכפתור ופרח מ ועוד. ע"ש], שלכאורה היה מקום לטעון כנגדו, הלא מבואר בסוגיא שמקור דינו של שמואל נובע מכך שאין אונאה להקדש, והחילול דומה למקח שאין בו אונאה לפיכך מחולל אף שלא בשווי. ואם כן יש לומר שזה דוקא ב' שוה מנה, אבל כשמחלל מטבע על מטבע אחר אין זו דרך מקח כלל וכלל. כמו כן היה מקום לדון שמעשר שונה מהקדש לענין זה, לדעת האומר 'מעשר שני – ממון הדייט'. אלא שאין הדבר כן –

ותורף הדברים – באר הגרש"ז א – זה שההקדש נתמעט מאונאה, אינו דומה לקרקעות ושאר דברים שנתמעטו, שהרי אין שייך כלל ענין טעות כלפי רשות גבוהה, אלא שנאמר בזה שאין רשות ההקדש מקפדת על אונאה, ונידון הדבר כאילו הבעלים עומדים ומצהירים שהם מוכנים למכור מקח יקר בפרוטה אחת. ומובן לפי זה שמועיל לחלל פירות רבים על פרי אחד, הגם שהוא דבר שבמדה ובמשקל ובמנין שחזור אף בקרקעות – אלא מפני שבהקדש אין כלל ענין אונאה וטעות. [ויש לומר שגם הלאו דלא תונו לא נאמר בהקדש, גם לשיטת הרמב"ן שנאמר בקרקעות. אך הביא מהמנחת-חינוך שהשוה ביניהם].

ולפי זה עיקר דינו של שמואל שהקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה מחולל, אינו שייך לדיני אונאה וכלליה, אלא שהדין שאין אונאה להקדש מגלה לנו שהקדש לא קפיד, ולפיכך הוא מחולל על כל דהו. ולפיכך אפשר לחלל מטבע יקר על מטבע זול, הגם שאינו דרך מקח (דברים דומים יש בקהלות יעקב זרעים כב).

עוד הביא מהתוס' רי"ד (בב"מ נו) שטעם דינו של שמואל הוא מפני שנתפסה הקדושה על הפרוטה, ממילא יוצא החפץ הראשון מקדושתו, וכעין דין מועל בהקדש, שמאחר שנהנה שוה-פרוטה יצא החפץ לחולין, מו כן בפדיון, משעה שנתן פרוטה תחתיו, אפילו במזיד, יצא החפץ כולו לחולין. אלא שלדעה האומרת 'ביטול מקח יש להם' – חייב להשלים מן התורה את ההפרש, הגם שהכלי יצא לחולין.

ולפי זה יש לומר שוה שההקדש מחולל, לא מפני שאין אונאה להקדש אלא מהטעם האמור. ומה שנצרכים אנו לדין אין אונאה להקדשות, זהו רק לענין שלא יתחייב לשלם את ההפרש אבל לא לעצם חלות החילול. ואם כן, בזמן הזה שאם לא יפדה הלא בלאו הכי ילך לאיבוד, לכן פשוט שאינו חייב כלל להשלים את השאר. ולכן פודין לכתחילה גם כסף קצוב על פרוטה.

והאריך שם עוד בדין אונאה בהקדש, האם יש חילוק בין נתאנה ההקדש לנתאנה ההדייט. וכן דנו בחדושי הגר"ש וחזו"א (חו"מ ליקוטים כ לדף נו).

עוד על הזיקה שבין דברי שמואל לדין אונאה בהקדשות – ע' בדרך חדשה בספר זכר יצחק עא. וע"ע אבי עזרי מכירה יג, א; חדושי הגר"ש קסב; גליוני הש"ס; קהלות יעקב בכורות יא.

דאמר רב חסדא אין להן אונאה – אינן בתורת אונאה, דאפילו פחות מכדי אונאה חוזר'. מסתבר

לרב חסדא למעט הקדש מאחיו לחומרא ולא לקולא. [אין להקשות מדוע אינו דורש כן בשומרים, להחמיר בהקדש ולחייב שומר חנם בגניבה ואבדה ושומר שכר באונסין – כי אין לדרוש המיעוט אלא על דבר הכתוב בפרשה, ואונסין בפרשת שומר שכר לא נאמרו כלל].

או גם יש לומר שלכך הקדש אינו בתורת אונאה אפילו משהו, משום שאין שייך בו מחילה, שלא כהדיוט ששייכת בו מחילה ולכך פחות משתות אינו חוזר (תורא"ש).

אין מבואר בדברי הרא"ש האם לפי הטעם השני הוצרך רב חסדא למעט מ'אחיו' או שמא סברא בעלמא אמר, לפי שאין שייך מחילה בהקדש. ונראה שזה תלוי בספק שנסתפק הרא"ש בפסקיו, האם אונאה פחות משתות אסורה לכתחילה ורק בדיעבד אין צריך להחזיר משום מחילה, או שמא מותר אף לכתחילה, כי כן הוא מחירו של החפץ, מעט יותר או מעט פחות – שלפי צד זה נראה שצריך לימוד מיוחד על כך שבהקדש יש אונאה בפחות משתות.

ונראה לכאורה שלפי שני הטעמים שכתב הרא"ש, כאשר האונאה לטובת ההקדש, לא נתמעט להחזיר בפחות משתות – שלא אמר רב חסדא אלא משום חומרא דהקדש.

ותו תלתא ותלתא לא אולנין בתר בתרא? דיד הקדש על העליונה. 'בתר בתרא' לאו דוקא אלא בכגון נידוננו שהאחרונים מוסיפים על שומת הראשונים (פשוט. וכ"מ בר"ג).

פרק ששי; דף כח

ז'המוקצה. רש"י (בע"ב) מפרש 'מוקצה' שהקצוהו לצורך תקרות עבודת כוכבים. וכן הגירסה לפנינו בפרש"י בזבחים (עא. ויש ששינו שם הגרסה).

ואולם הראב"ד (איסורי מזבח ד) כתב שהמוקצה הוא שהקצה גופו לשם עבודת כוכבים, ולא לתקרובת.

ז'אלו אסורין ואוסרין בכל שהן... טעם הדבר משום שדבר שבמנין אינו בטל ברוב [ולפרש"י לדעת משנה זו דוקא באיסורי הנאה הדין כן, ולא באיסורי אכילה המותרים באכילה] (עפ"י ע"ז עד.).

ז'מה בעל מום שאין התראת שני עדים פוסלתו מאכילה הודאת עד אחד פוסלתו מהקרבה – כמו שאמרו (בקדושין טו:). בעל מום פסולו ביחיד, ואפילו אם הבעלים מכחישו – מפני שאומרים לו 'שלח אחוי' כלומר אם אינך בעל מום הפשט בגדיך ונראה, שהרי אפשר לברר הדברים (עפ"י הנצי"ב). ונראה שזו גם כוונת רש"י במה שכתב שאמר חכם מום קבוע הוא – כי מום שאינו ניכר וגלוי לכל, צריך חכם שיאמר מום הוא.

'ברובע ונרבע שהודאת שני עדים פוסלתו מאכילה. אפשר לפרש שמתוך שנתחייב מיתה ממילא אי אפשר לאכלו, אבל בעצם אין איסור הנאה משור רובע ונרבע (כן דעת רבנו אפרים, מובא בתוס' כריתות כד. ד"ה דאמרו).

ואולם מרש"י (בזבחים עא.) משמע שרובע ונרבע עפ"י עדים אסור בהנאה כמו שור שהמית אדם [וכפשט הגמרא בקדושין נז: 'רובע ונרבע בעדים דבעלי חיים נינהו ואסירי'. ע"ש בתוס']. וכן הביאו התוס' (בכריתות שם) מהתוספתא. וכן מבואר בפשט לשון רבנו גרשום כאן (ע"ע בהרחבה במובא ביוסף דעת זבחים שם).